

Agita Misāne

Senā reliģija un dzimstošais nacionālisms: Vēlreiz par Jura Alunāna mitoloģisko jaunradi

Komentējot „latviešu reliģiskās grūtības” – kristietības lēno un nepilnīgo recepciju, Haralds Biezais rakstīja: „19. gadsimtā, tiklīdz modās latviešu nacionālisms, tā tūdaļ Auseklis u. c. intensīvi meklēja senos latviešu dievus. Un, ja takas pie tiem bija aizaugušas un tie nebija atrodami, tad paši tādus radīja.”¹ Ausekļa un vēl pirms viņa – Jura Alunāna maldīšanos senlatviešu mitoloģijas „aizaugušajās takās” detalizētāk ir apcerējuši vairāki autori. Vispirms to darīja Ausekļa biogrāfs un viņa kopoto rakstu sastādītājs Juris Lapiņš,² vēlāk Juris Saivars,³ Aldis Pūtelis,⁴ Justīna Prusinovska⁵ un Gatis Ozoliņš.⁶ Minētos autorus visvairāk ir interesējuši Alunāna un Ausekļa piedāvāto senlatviešu mitoloģisko sistēmu (precīzāk – „dievību katalogu”) iespējamie avoti un reliģijvēsturiskā precizitāte, kas visbiežāk – un pamatoti – jāvērtē kā neprecizitāte. Savukārt šī raksta mērķis ir Jura Alunāna radītā pseidopanteona reliģiskā rakstura analīze 19. gadsimta intelektuālās gaisotnes kontekstā.

Juris Alunāns kopumā latviešu pirmskristīgās reliģijas un īpaši tās mitoloģiskās dimensijas redzējumam veltījis vairākus rakstus, kas visi

publicēti izdevumā *Mājas Viesis* 1856. un 1858. gadā – *Veco latviešu stāsti par ūdens plūdiem* (1856), *Veco latviešu ticība par ūdeņu gariem* (1856), *Par veco latviešu bērēm* (1856), *Vēl kas par veco latviešu ieradumiem* (1856) un visplašāko un detalizētāko no tiem – *Dievi un gari, kādus vecie latvieši citkārt cienījuši* (1858). Jāpiebilst, ka Alunānu interesēja ne tikai „vecu latviešu reliģija”. *Mājas Viesi* viņš rakstīja arī par, piemēram, senģermāņu reliģiju – rakstā *Par vāciešiem vecos laikos* (1856) iekļauta arī apakšnodaļa *Veco vāciešu dievi*, un par reliģijas izcelšanos – rakstā *Kādas ziņas par to, kā ticība un priesteri cēlušies* (1856). Savukārt almanaha *Sēta, daba, pasaule* pirmajā sējumā (1859) iekļauts plašāks apcerējums par mistiķa Emānuela Svēdenborga mācību *Svēdenborgs un māņu ticība*. Alunāna izteiksme un spriedumi no šodienas viedokļa skan naivi, taču kopā ņemot, šie raksti liecina, ka Jura Alunāna reliģiskie uzskati bija tipiski reliģiski ieinteresētam Eiropas intelektuālim. Kā komentē reliģiju pētniecības vēsturnieks Ēriks Šārps, 19. gadsimta sešdesmitajos gados (mazliet vēlāk nekā Alunāns publicēja savus darbus par reliģiju) „uztvert reliģiju nopietni nozīmēja nopietni izturēties pret dievišķās atklāsmes nepieciešamību un dievišķo atklāsmi kā faktu. Reliģija bija dievišķs iestādījums, ko garantēja vai nu nemaldīga grāmata vai gandrīz nemaldīga baznīca, vai parasti tās abas kopā.”⁷ Modē nākusi Emānuela Svēdenborga mācība Jura Alunāna vērtējumā bija moderni māņi, bet senās ģermāņu un arī senlatviešu reliģijas – seni māņi. Nav zināms, vai autors bija praktizējošs luterānis vai tikai nominālkristietis, taču viņa rakstītais dažviet skan gluži svētulīgi un didaktiski, kā, piemēram, rakstā ar zīmīgo nosaukumu *Māņu ticība* (publicēts *Mājas Viesi* 1857. gadā), kurā aprakstīts tirgū novērotais auglības veicināšanas rituāls: „Bet šādi ieradumi nemaz nesader ar augsto Kristus mācību. Gan no sirds jānopūšas par to, ka tādi tumši ļaudis vēl mūsu starpā un mūsu laikos dzīvo, kur par misionēm tik daudz gādā un ne naudu, ne pūliņus netaupa, lai tik nabagi pagāni tālās un svešās zemēs varētu pie gaismas piekļūt, kamēr mūsu pašu brāļi mūsu pašu starpā vārgst.”⁸ Daudz vērtīgākas viņam šķiet mirušās cildeno kultūru reliģijas, un saprotams, kāpēc: „...ka pagāni ar var ļoti smalki mācītas tautas būt, to mēs redzam pie veciem grieķiem, kas, jebšu īsto Dievu neatzina, tomēr zināšanas, tiklību un tēvu zemes mīlestību augstā godā turēja, tā ka līdz šai baltai dienai visas kristīgās tautas no viņiem vēl mācās.”⁹ Alunāns

domāja viņa laikam tipiski, – ka kristietībai pieder patiesība,¹⁰ kamēr citās reliģijās, kas pamatos ir kļūdainas, iemājo zināmas patiesības drumsas, kas izskaidrojams ar to, ka šīs reliģijas rodas funkcionālas vajadzības dēļ. Nelielais raksts *Kādas ziņas par to, kā ticība un priesteri cēlušies* apliecina Alunāna viedokli, ka pirmatnējās reliģijas rodas no dabas parādību neizpratnes animētā pasaulē, aiz bailēm no šīm parādībām un aizsardzības nepieciešamības,¹¹ līdzīgi tas ir arī plašākā rakstā *Dievi un gari, kādus vecie latvieši citkārt cienījuši*,¹² kurā aprakstītas seno latviešu dievu atbildības sfēras. Minētais Alunāna raksts pārstāv žanru, ko reliģiju zinātnē dēvē par *fabulae*, pieminot latīņu autoram Gajam Jūlijam Higinam (*Gaius Julius Hyginus*, ap 64. g. p.m.ē.– 17. g. m. ē) piedēvētu krājumu – antīkās mitoloģijas sistematizācijas mēģinājumu, kas veido „dievu ģenealoģijas” un sastāv no dažāda garuma (dažkārt tikai vienas rindkopus) aprakstiem par katras uzskaitītās dievības izskatu, īpašībām, darbībām un alegorijām, kas izklāstīti ļoti vienkāršā, pat primitīvā veidā, klātesot spēcīgai autora fantāzijai. Sākot ar renesanses laiku, Eiropā *fabulae* kļuva par populāru veidu, kā aprakstīt svešas mitoloģijas. Senlatviešu dievību sarakstu katalogi bija pazīstami arī pirms Alunāna (un no izziņas viedokļa tie ir vērtīgāki, lai arī tie piemin virkni pseidodievību, kas patapinātas no citām tautām), – piemēram, var minēt Jēkaba Langes *Vollständiges deutsch-lettisches und lettisch-deutsches Lexicon* (1777) un Gotharda Frīdriha Stendera *Lettische Grammatik* (1783) pielikumā *Lettische Mythologie* atrodamos.¹³ Tas, ko apraksta Alunāns, ir tā dēvētais *pseudopanteons* jeb *pseudoolimps*. Par viņa fantāziju galveno avotu jau Pēteris Šmits ieskatīja poļu autora Teodora Narbuta grāmatu *Mitologia Litevska* (1835), pamatoti norādot, ka no tās cēlušās „vislielākās jukas par baltu tautu mitoloģiju”.¹⁴ Šmits gan domāja, ka Alunāns nav izmantojis pašu Narbuta tekstu, bet kādu, visticamāk – vācu, starpavotu. Justīna Prusinovska savukārt pārliciecināši argumentē, ka Alunāns tomēr izmantojis Narbuta oriģinālu. Ar to tad plaši izvērstās debātes par Alunāna fantāziju avotiem varētu uzskatīt par noslēgtām. Tomēr tas neatceļ vajadzību pēc Alunāna panteona reliģijpētnieciskas analīzes. Citiem vārdiem sakot, – ja šī ir mākslīga konstrukcija, tad tieši kāda konstrukcija? Kāda, Alunānaprāt, varētu būt bijusi senlatviešu reliģija un mitoloģija? Nav nekādu liecību, ka Alunāns būtu vēlējis vai centies atjaunot senlatviešu reliģijas praktizēšanu, tomēr viņa reliģisko

uzskatu raksturojumu iespējams papildināt ar ieskatu Alunāna mitoloģijas izpratnē vispār.

Vispirms var ievērot, ka rakstā *Dievi un gari, kādus vecie latvieši citkārt cienījuši* Alunāns nemēģina saskatīt nekādus kristietības elementus, izņemot norādi uz grēku nožēlu ikgadējos Anšlāva svētkos, vai aizguvumus, ne arī pamana jēlkādu reliģisko sinkretizāciju. Šajā ziņā viņš ir Krišjāņa Barona, bet ne Andreja Pumpura, biedrs.¹⁵ Senlatviešu (t. i., māņi, kā minēts iepriekš) un kristietības mitoloģijas ir pilnīgi atšķirīgas, it kā tās abas nekad nebūtu saskārušās. Toties Alunāns meklē atsevišķu dievību analogus citās mitoloģijās (persiešu, indiešu, antīkajās), kur acīmredzot „pagāni mācītas tautas” ir. Autora reliģiskās jaunrades mērķis ir noprotams vārdos: „...no visiem šiem stāstiem redzams, ka latvieši citkārt nebūt nebij tādi nemācīti ļaudis, par kādiem tie allaž izdaudzināti; jo tā tauta – lai nu ir pagāni vai nē –, kas ticības lietās pieņēmusēs, arī citās gudrībās un zināšanās nebūs vārģa.”¹⁶ Alunāns arī tiecas piedēvēt senlatviešu panteonam diezgan augstu formalizācijas pakāpi, kas vispirms izpaužas tendencē veidot dievību hierarhiju, kura gan nav visai konsekventa. Augstāko dievu trijotni veido trīs demiurgi – Pramšāns, Anšlāvs un Postnieks, kam visiem Alunāns atrod analogus cittaustu mitoloģijās. Tos raksturo varenība, griba un radošums, turklāt Anšlāvs un Postnieks ir antagonisti un darbojas savstarpējā pretstatā. Ieskaitot „aizmūžīgo vectēvu” Pramšānu, dievi ir antropomorfi (izņemot garus – Benti, rūķus un nurķus), lai arī viņu vizuālie portreti ir sniegti retajam. Šajā ziņā Alunāna teksts ir tipisks *fabulae* – viņa apraksti, lai arī tie pretendē uz sistematizāciju, var būt nesistemātiski un pavirši. Dievības, kuru kulta izpausmes varēja novērot vēl 19. gadsimtā, Saule vai Pērkons aprakstīti ievērojami gleznaināk nekā Alunāna fantāzijas augļi. Atsevišķām dievībām vispār minētas tikai funkcijas. Krāšņi apraksti veltīti arī atsevišķām dievībām, kas pilnībā patapinātas no klasiskās mitoloģijas, piemēram, Kaunim vai pavasara dievam Potrīmpam, kas ir nepārprotams sengrieķu Adonīda vai akādiešu Tammuza līdzinieks, lai arī šinī gadījumā Alunāns uz paralēlēm tieši nenorāda. Izņemot to, ka kopā ar māsu Sauli Mēness ir Pērkona un Pērkoneles pēctecis un kopā ar Sauli arī zvaigžņu tēvs, par Mēnesi Alunāns nesaka neko vairāk.

1. tabula. Jura Alunāna latviešu mitoloģijas un reliģijas sistēma

(Ar * apzīmētās dievības apcerētas īpašā rakstā *Vēco latviešu ticība par ūdeņu gariem* (Mājas Viesis, 1856).)

Dievība(s)/ epitēti	Izcelsme/ radniecība	Mājoklis	Vizuālais portrets	Kults	Reliģiskais raksturs/ funkcija	Analogi
Pramšāns/ „aizmūžīgais vectēvs”					Demiurģs – pirmais radītājs	Parabrāma
Laima/ „pirmā dievenc.. dabūja dažādus vārdus”, „zemes māte”	Pramšāna lau- lātā draudzene, viņa „no sevis” radīta	Līdzās Pramšānam, kā likteņdievī- ba – kalnos		liepu svēt-bir- zes , sakrālas jaunavas kā kalpones	Debesu un zemes valdnie- ce, dzemdību, mājas un lau- lības aizgādne un soģe, lauku darbu aizgādne, ļaužu mācītāja, likumdevēja, vēlāk likteņdie- vība (samazi- noties kultam)	

Anšlāvs/ „gaismas tēvs”	subordinēts Pramšanam			ikgadējs māj- lopu un ražas upuris, grēku nožēla svētkos	otrais radītājs, pavasara atnāk- šanas dievība, saules un zvaigžņu gais- mas, mājlopu un mājputnu radītājs, lauk- saimniecības aizgādnis	Persiešu Ormuzds
Līga	Anšlāva sieva			Līgas svētki Jāņos	Amatu, mājas darbu un dzie- dāšanas sko- lotāja, miera nodrošinātāja	
Postnieks/ „tumsības gars”	Subordinēts Pramšanam, Anšlāva antagonists				otrais radītājs, valda pār ziemu, nakti un tumsu, purviem, ļauņiem gariem, zvēriem, rada visu ļaunumu un slimības	leišu Puškai- tis, persiešu Arināms

Skāde	Postnieka sieva				sūta zemei krusu un sniegputeņus	
rūķi un nurķi	ļāunie gari Postnieka pakļautībā	zem paegļu krūmiem			Ļaužu kaitinātāji	
Pērkons / „pirmais dievs”	Saules un Mēness tēvs	Pārvietojas pa debessjumu uz vēršā	Uguns staru vainags ap galvu, bārda, sakaitis vaigs		Svētītājs un soģis, tiesas aizbildnis, zibeņmetis, sūta lietu un sniegu, rasu un vēju – auglības aizgādnis, robe- žu pārraugš,	
Pērkonele/ „jūras māte”	Pērkona sieva				Ūdens un jūras dzemdētāja (<i>hieros gamos</i> ceļā), mazgā Sauli, klēpī ņemot	

Potrimis/ Potrimps	Pramšāna un Laimas dēls		Skaists, jauns, smaidošs, vārpu vainagu, dažkārt – čūska ar cilvēka galvu	Zāles un labības ugunsupuris, sakrālās čūskas barošana	Auglības, laimes un sējas dievs (pavasara dievība)	
Milda	Potrimpa sieva				Mīlestības die- vieta, tikumības aizgādne	Venera
Kaunis	Potrimpa un Mildas dēls	Sēž uz puķēm	jauns, skaists pusis ar zilu puķu vainagu, zili spārni, zili svārciņi		mīlestības dievs	Kupido
Pikulis / „piktais dievs”		Peklē, starp trim miroņgal- vām, brīžiem iznāk virszemē	Bargs, bāls sirmgalvis, sirmu bārdū, biedējošs	Melnu zirgu, cūku ,āžu upuri, reti – arī cilvēku	Dvēseļu saņēmjējs peklē, nāves dievs	
Naule	Pikuļa sieva				Ziemā izplata salnu un nāvi, vasarā – sausumu	

Saule		Pils austrumos „kur latviešiem dzimtene”, pārvietojas mirdzošos ratos ar sudraba, zelta un dimanta zirgiem, naktī pa jūru atgriežas pilī			Gadalaiku un siltuma dievība,	
Mēness						
Zvaigznes	Saules un Mēness bērni	Ganās debesu pļāvās vai maldās putnu ceļā kopā ar mirušo dvēselēm, vērpējas, turas pie mūža pavediena			Dažas – dzīves pavedienu vērpējas	
Bentis					Gars, ceļinieku aizgādnis	
Prauliene					Pavarda aizgādne	Vesta

Pilnvedis					Uzkrājumu dievība	
Zvanpūtis					Pērkona vēstnesis	
Dziltene		Pārvietojas ratos	Balti tērpusies, balsa		Mēra dievība	
Gonds					Viesmīlības aizgādnis	
Nomejs					Viesību cienas- ta aizgādnis	
Peska					Viesību cienas- ta aizgādne	
Krūģis			milzis	Pielūdz kalēji	Kalēju un kal- šanas aizgādnis	Vulkanus
budreļi	Vulkāna palīgi	kalnos	milži	Pielūdz kalēji	Kalēju un kal- šanas aizgādņi	ciklopeikēņi
Krēmars ar saimi			Maza auguma		Zemes iegulu un pazudušo mantu die- vības, kaļ un kaltē naudu un dārgumus	

Atrimps*		jūrā			ūdeņu garu valdnieks	
Audri*/ ūdeņu gari		ezeru dziļumā, upēs	nikns, cilvēkveidīgs ar zivs asti		Apdraud peldētājus, zvej- niekus, citas ūdensbūtnes	
Nāras*/ ūdeņu meitas		Upēs, ezeros un akās – pilis ūdenstilpņu dibenā dejo uz viļņiem	jaunas, skaistas, baltās drānās		Mūziķes, nāru apdzīvotām akām ir dziednieciskas īpašības,	
Dūkņas*		kokos, arī dejo pļāvās	zaļiem matiem		Jaunekļu ievili- nātājas, dažreiz arī nonāvētājas	

Ja J. Alunāna rakstos, kas veltīti pārsvarā senlatviešu mitoloģijai, kristietības iespaids nav novērojams, rakstos, kas apcer kultu, t. i., reliģijas rituālo dimensiju, to var saskatīt. Raksts *Par veco latviešu bērēm*, šķiet, tapis pārsvarā uz sava laika novērojuma pamata, autoram kombinējot tos ar romantizētiem literatūrā patapinātiem priekšstatiem, piemēram, pārspilējot bērū krāšņumu, liķa balzamēšanas iespējas un priesteru funkcijas. Tas sniedz arī Alunāna priekšstatu par nāves nojēgumu senlatviešu kultūrā. Ienākšana pēcnāves pasaulē tajā tiek raksturota kā atrādīšanās augstākajam priesterim – krīvam un tai sekojoša uzkāpšana stāvā kalnā – Atzailē. Interesanti, ka bagātība šajā saulē, pēc autora ieskata, pati par sevi ir netikums, kas dara bagāto kāpienu ļoti grūtu. Īpaši grēcīgos bagātniekus turklāt plosa pūķis Bizuns. Toties „Labu ļaužu dvēseles, par baltiem baložiem pārvērstas, putnu ceļā uz ziemeļiem dzīvoja līksmībās un priekos”, kamēr „ļautie nonāca apakš zemes peklē”.¹⁷ Šāda skaidra pēcnāves dzīves prognoze visdrīzāk ir radusies autora kristīgo priekšstatu iespaidā. Šajā tekstā parādās arī „Visaugstākais dievs, kas kalna galā dzīvoja un patiesības pilns bija”.¹⁸ Citos Alunāna tekstos ‘Visaugstākais dievs’ latviešu mitoloģijas kontekstā vispār nav minēts.

Nemēģinādams senlatviešu reliģiju padarīt atkal praktizējamu, Juris Alunāns vairāk nekā vienreiz ir norādījis savu pūliņu mērķi. Daži viņa izteikumi ir minēti jau iepriekšējās lappusēs. Citviet Alunāns norāda, ka „latvieši turpretī bija vairāk apskaidroti nekā zviedri un dāņi, kas tiem laikiem tik daudz valstis dibināja. To arī izrāda visas latviešu iestādīšanas, kādas ticībā un valdīšanā redzamas.”¹⁹ Tas liek secināt, ka Alunāna *fabulae* nav pašmērķis, ko motivējusi tikai reliģiska interese, bet galvenokārt līdzeklis nacionālās pašvērtības apliecinājumam. Senlatviešu mitoloģiju Alunāns skatīja kā latviešu kultūras sastāvdaļu kopumā. Komentējot kultūras jēdziena konceptualizācijas dramatiskās izmaiņas 19. gadsimta gaitā Eiropā, Raimonds Viljamss norāda, ka līdz pat industrializācijas, demokratizācijas un jaunu sociālo šķiru (un jaunās latviešu nācijas būtiska sociālā slāņa – izglītotās latviešu vidusšķiras – A. M.) veidošanās laikam ar „kultūru” saprata „dabiskās izaugsmes kopšanu”, piemēram, agrokultūru, un analogiski arī personas izglītošanos (galda manieres, uzvedības kultūru u. tml.). Taču 19. gadsimta laikā „kaut kā kultūra” kļūst par „kultūru pašu par sevi”, par plašāku jomu, par pašvērtību. „Kultūra” sāk apzīmēt prāta stāvokli, intelektuālās attīstības līmeni kopumā, dzīvesveidu un mākslas.²⁰ 19. gadsimta iezīme ir arī tradīcijas integritātes un

vērtības polemiska aizstāvēšana, arī tad, ja tā nav empīriski pierādāma (piemēram, atsaucoties uz uzticamiem vēstures avotiem). Taču „kultūra” kaut ko pārstāv, piemēram, sociālo grupu vai tautu, un to var interpretēt. Īpaši tālaika etnogrāfi mēģina aprakstīt dažādu pirmatnēju kopienu kultūru kā „saliktu veselum” (*complex whole* – E. B. Teilora termins),²¹ kurā iekļaujas šķietami nesaistītas vienības – zināšanas, ticība, parašas, sabiedriskā iekārta u. tml., jeb kā sacītu Juris Alunāns, „iestādīšanas”. Tādējādi Alunāna „mitoloģiskā jaunrade” nav jāvērtē tikai no pētnieciskās precizitātes viedokļa, – protams, viņa fantāzijas ir iespējami tālu no realitātes, un pat ne tikai no viņa laikā dzimstošā kultūras nacionālisma viedokļa,²² bet arī no latviešu kultūras konceptualizācijas viedokļa un šajā ziņā Alunāns patiešām ir gājis kopsoli ar laikmetu.

Iespējams, ka senlatviešu reliģijas atjaunošanas aspektā tālāk sniedzās Ausekļa nodomi, viņa rakstītajam visdrīzāk bija arī pavisam cits personisko reliģisko uzskatu fons. Lai arī Krogzemju Mikus kā palīgskolotāja pienākumos ietilpa arī ērģelnieka un draudzes ķestera funkcijas, Ausekļa biogrāfs J. Lapiņš, kas iztaujāja Ausekļa paziņas, citē vienu no tiem, kas atzīst, ka „Auseklis diemžēl ne visai labi ticēja Dievam, bet citādi bija ļoti labs cilvēks. Mācītājus un kungus tas neieredzēja un šito reliģiju tas negribēja, bet domāja nodibināt latviešu nacionālo reliģiju”.²³ Tādam nolūkam būtu nepieciešama arī kādas reliģiskas kopienas dibināšana. Nav nekādu ziņu, ka Auseklis to būtu mēģinājis pasākt, un tas vien liek domāt, ka Ausekļa gadījumā runa ir par literāru rotaļu – 18. un 19. gadsimta romantiķus valdzināja senās Eiropas mitoloģijas, gan kā mākslinieciskas iedvesmas avoti, gan dumpinieciskas pašizpausmes resurss. Populārajā dzejolī *Tautai* Auseklis runā par „dzeju dieviem”, un dažus tur arī uzskaita, tādēļ šķiet, ka tie tomēr jāuztver tikai kā mākslas tēli.

Ausekļa mitoloģijas sistematizācijas mēģinājumi palikuši rokrakstos, tur atrasti arī Alunāna „dievu katalogu” papildinājumi ar tādām dievībām kā Drebkulis (zemes tricinātājs), Trimps (plitēšanas dievība), Dravāda (medus māte), Vilksis (nāves dievs) u. c.²⁴ Ja Juris Alunāns, lai cik nepamatota ir viņa paļāvība, balstījās Narbuta darbā, tad Ausekļa katalogam avoti (atskaitot Alunāna rakstus) nav identificējami vispār un, visticamāk, tādu arī nav. Ausekļa jauninājums ir daļas Alunāna panteona sakārtojums trijos hierarhiskos zaros jeb „hierarhiskā tabelē”²⁵ pēc radniecības un funkcionālām

pazīmēm, kur Pērkons, Pērkonele, Saule, Mēness un zvaigznes (t. i., debes dievības) pakārtotas Anšlavam un Līgai, savukārt Potrimps, Milda un Kaunis (auglības, pavasara un mīlestības funkciju dievu grupa) – Pramšānam un Laimai, bet augstākās ļaunvēlīgās un htoniskās dievības grupētas atsevišķi, subordinējot Pīkuli (Pakulu) un Naulu Postniekam (Puškaitim) un Skādei. Šis sakārtojums liecina par gluži labu reliģisku intuīciju (pēc šādiem principiem dievību grupas nereti apraksta arī mūsdienās). Tomēr Ausekļa atstātie materiāli, manuprāt, jāvērtē kā nepietiekami dziļākai reliģijpētnieciskai analīzei un plašākam vērtējumam. Viņa mērķi, visticamāk, bija tie paši, kas Jurim Alunānam, un viņa dzejnieka talants arī palīdzēja dažu apgalvojumu popularitātei plašākā jaunlatviešu sabiedrībā, vismaz Ausekļa paša dzīves laikā.

Vēres

- 1 Biezais H. Latviešu reliģiskās grūtības // Kultūras Fonda Avīze. 1991, 5. nr. 13. lpp.
- 2 Lapiņš J. Mitoloģija // Ausekļa Kopoti raksti. – Rīga, 1923. 117.–123. lpp.
- 2 Saivars J. Kā atbildēt dievturiem // Mantojums. 1997, 1, 51.–56. lpp.
- 3 Pūtelis A. Tauta, kas ticības lietās pieņēmusēs. Juris Alunāns un latviešu mitoloģijas meklējumi // LU Raksti. 731. sēj. Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. – Rīga: LU, 2008. 86.–99. lpp.
- 4 Prusinowska J. Teodora Narbuta „Lietuviešu mitoloģija” kā Jura Alunāna iedvesmas avots latviešu pseidomitolģijas tapšanai // Turpat, 100.–107. lpp.
- 5 Ozoliņš G. Juris Alunāns dievturības kontekstā // Turpat, 108.–114. lpp.
- 6 Sharpe E. Comparative Religion: A History. – New York, 1975. P. 28.
- 7 Alunāns J. Māņu ticība // Jura Alunāna Kopoti raksti trijos sējumos. 2. sēj. – Rīga, 1931. 104. lpp.
- 8 Jura Alunāna Raksti. 2. d. – Pēterburga, 1914. 328. lpp.
- 9 Tas liek ļoti skeptiski vērtēt izplatītos uzskatus, ka visa jaunlatviešu kustība ir ja ne tieši ateistiska, tad vismaz kritiska pret kristīgo reliģiju.
- 10 Skat.: Alunāns J. Kādas ziņas par to, kā ticība un priesteri cēlušies // Jura Alunāna Kopoti raksti trijos sējumos. 2. sēj. 73.–75. lpp.
- 11 Skat.: Alunāns J. Dievi un gari, kādus vecie latvieši citkārt cienījuši // Jura Alunāna Kopoti raksti trijos sējumos. 2. sēj. 157.–158. lpp.
- 12 Detalizētu Alunāna, Langes un Stendera minēto dievību sastatījumu skat. A. Pūteļa iepriekš minētajā rakstā.
- 13 Šmits P. Latviešu mitoloģija. – R., 1926. 77. lpp.
- 14 Kā zināms, Pumpurs „Lāčplēši” Latvijas kultūrtelpā paredz vietu gan senlatviešu reliģijai, gan – ar Likteņtēva lēmumu – arī kristietībai. Skat. arī : Lāms O. Lāčplēša zvaigznājs:

- Latviešu eposa ģenēze un funkcionalitāte Eiropas klasisko un jaunlaiku eposa tradīciju kontekstā. – R., 2008. 180. lpp.
- 15 Alunāns J. Dievi un gari., 162. lpp.
  - 16 Alunāns J. Par veco latviešu bērēm. 82. lpp.
  - 17 Turpat.
  - 18 J. Precība jeb andele pie veciem latviešiem // Jura Alunāna Kopoti raksti trijos sējumos. 2. sēj. – R., 1931. 157. lpp.
  - 19 Williams R. Culture and Society, 1780–1950. – New York, 1983. P. xvi.
  - 20 Skat.: Critical Terms for Religious Studies. Ed. M.C. Tylor. – Chicago& London, 1998. Pp. 77–82.
  - 21 Tas ir ticis darīts. – Skat. iepriekšminēto A. Pūteļa rakstu.
  - 22 Lapiņš J. Pasaules uzskats. Ausekļa Kopoti raksti. / Sakārt. J. Lapiņš. – R., 1923. 87. lpp.
  - 23 Pilnu Ausekļa „dievību katalogu” un to funkciju apskatu publicējis A. Pūtelis. Skat.: Op.cit. 96.–98. lpp.
  - 24 Skat.: Ausekļa Kopoti raksti. 547.–550. lpp.

Ancient religion and the birth of nationalism: One again on the mythological creativity of Juris Alunāns

The chapter analyses the religious views and the creation of the ancient Latvian pseudo-pantheon of the Young Latvian activist Juris Alunāns with particular reference to his 1858 *fabulae* „*Gods and Spirits once venerated by the Old Latvians*”, inspired by T. Narbutas’ *Mitologia Litevska*. Typical for his time, Alunāns considered the ancient Latvian religion deeply erroneous but still granted it some value – both due to his nationalist aspirations and his functional approach to mythology. Alunāns’ writings, though inconsistent and not based on any serious research, also show his innovative approach to the understanding of ‘culture’ which meant for him the general state of intellectual development and way of life rather than personal human development or tending of natural growth. Alunāns’ ideas were taken over by his contemporary Young Latvian poet Auseklis.